

GRZEGORZ JĘDREJEK

PRZYNALEŻNOŚĆ DO MAJĄTKÓW MAŁŻONKÓW GOSPODARSTWA ROLNEGO PRZEKAZANEGO NASTĘPCY

I. UWAGI WSTĘPNE

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, do jakiego z majątków małżonków pozostających w ustroju wspólności majątkowej będzie przynależało gospodarstwo rolne przekazane następcy. Rozważania obejmują wszystkie ustawy, w których wprowadzona została możliwość przekazania następcy gospodarstwa rolnego. Najwięcej kontrowersji wzbudza to zagadnienie na tle ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz o innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz.U. nr 32, poz. 140). W artykule przyjęte zostało odmienne stanowisko niż wyrażone przez SN w uchwale składu 7 sędziów z dnia 25 listopada 2005 r. (III CZP 59/05¹), zgodnie z którym gospodarstwo rolne przekazane następcy na podstawie powyższej ustawy stanowi składnik majątku wspólnego małżonków.

Problem przynależności do majątków małżonków gospodarstwa rolnego pojawi się po stronie małżonka – następcy jedynie pod warunkiem występowania w stosunkach majątkowych małżeńskich trzech mas majątkowych: majątku wspólnego i majątków osobistych małżonków. Problem taki nie wystąpi w przypadku istnienia jedynie majątków osobistych w ustroju rozdzielności majątkowej, gdyż wówczas gospodarstwo rolne będzie siłą rzeczy przynależać do majątku osobistego małżonka – współnika.

Dr GRZEGORZ JĘDREJEK – adiunkt I Katedry Prawa Cywilnego WPPKiA KUL; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin.

¹ Artykuł został oddany do druku przed opublikowaniem uzasadnienia tej uchwały.

Analizowane zagadnienie należy rozpatrzeć oddzielnie w odniesieniu do poszczególnych regulacji ustawowych dotyczących zaopatrzenia emerytalno-rentowego rolników przekazujących gospodarstwa rolne następcom. *De lege lata* na podstawie ustawy z 1990 r. nie występuje umowa o przekazanie gospodarstwa następcy, a jedynie umowa z następcą, wywierająca skutek zobowiązujący.

Omawiany problem nie jest także oczywisty na gruncie Konstytucji. Z jednej strony zaliczenie gospodarstwa rolnego do majątku wspólnego najczęściej sprzyja dobru rodziny, chronionej przez Konstytucję RP (art. 18). Z drugiej jednak strony pozbawienie rolników prawa do dysponowania swoim gospodarstwem może uzasadniać podejrzenie naruszenia prawa własności, która pozostaje pod szczególną ochroną ustawy zasadniczej (por. art. 64 Konstytucji).

Artykuł składa się z ośmiu części. Po uwagach wstępnych omówiono kwestie intertemporalne – o ile bowiem skutki prawne umowy zawartej na podstawie ustawy z 1977 r. będą oceniane na podstawie tej ustawy, o tyle skład majątków małżonków reguluje znowelizowany KRO (II). W części trzeciej umówiono regulacje dotyczące zaopatrzenia emerytalno-rentowego rolników pod kątem charakteru prawnego przekazania gospodarstwa rolnego następcy, a także jego przynależności do majątków małżonków (III). Analizie charakteru prawnego umowy przekazania gospodarstwa rolnego na gruncie ustawy z 1977 r. została poświęcona część czwarta. W części piątej odpowiedziano na pytanie, czy dopuszczalne jest stosowanie do umowy przekazania gospodarstwa rolnego analogii z regulacją darowizny (art. 33 pkt 2 KRO). Następnie przedstawiona została wykładnia przepisu art. 43 ust. 1 ustawy z 1977 r., uwzględniająca nie tylko wykładnię gramatyczną, ale także funkcjonalną i historyczną. Na podkreślenie zasługuje zwłaszcza wykładnia historyczna, która pozwoli nam na dostrzeżenie ewolucji w przepisach dotyczących przekazania gospodarstwa rolnego następcy. Łatwo można bowiem zauważyć tendencję do zwiększania znaczenia woli rolnika przekazującego co do wyboru osoby następcy, a także majątku małżeńskiego, do którego gospodarstwo rolne ma być przekazane. Następnie przedstawiono problem przynależności do majątków małżonków gospodarstwa rolnego na gruncie ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz ustawy z dnia 26 kwietnia 2001 r. o rentach strukturalnych w rolnictwie (VII). Całość zamykają sumarycznie zebrane wnioski (VIII).

II. KWESTIE INTERTEMPORALNE

Zgodnie z art. 119 ust. 1 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników skutki prawne umowy o nieodpłatne przekazanie gospodarstwa rolnego następcy, zawartej w myśl dotychczasowych przepisów, ustala się według tych przepisów. A zatem pomimo uchylecia ustawy z 1977 r. wywiera ona nadal skutki prawne wynikające z umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy. Należy jednak pamiętać, że przy ustalaniu składu majątków małżonków należy uwzględnić przepisy KRO w brzmieniu nadanym im przez nowelizację z 17 czerwca 2004 r.

Wejście w życie przepisów nowelizujących KRO może prowadzić do powstania wielu problemów co do tego, jakie przepisy należy stosować do stanów faktycznych mających miejsce przed wejściem w życie nowelizacji. Zagadnienia tego dotyczą przepisy intertemporalne zawarte w art. 5 ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r.² o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw. Zgodnie z ogólną regułą zawartą w art. 5 ust. 1 ustawy jej przepisy stosuje się do stosunków w niej unormowanych, chociażby powstały przed jej wejściem w życie, chyba że przepisy ust. 2-7 stanowią inaczej.

Ważna reguła została zawarta w ust. 2, zgodnie z którym „Jeżeli w dniu wejścia w życie ustawy stosunki majątkowe małżonków podlegały wspólności ustawowej, składniki majątków istniejące w tym dniu zalicza się do majątku wspólnego albo do majątków osobistych, stosownie do przepisów ustawy”. A zatem dotychczasowy, tj. istniejący przed 1 stycznia 2004 r., skład majątków małżonków w ustroju ustawowym zostaje *ex lege* zweryfikowany stosowanie do obowiązującej regulacji. Poszerzeniu ulegnie zatem skład majątków osobistych małżonków, zwanych wcześniej majątkami odrębnymi. I tak np. na podstawie art. 33 pkt 3 KRO majątkowe prawa spółkowe w spółkach osobowych będą po dniu wejścia w życie nowelizacji przynależą do majątku osobistego małżonka – współnika

A zatem oceniając, czy gospodarstwo rolne wchodzi w skład majątku wspólnego, czy też osobistego małżonka – następcy, należy uwzględnić nowelizację KRO z 17 czerwca 2004 r., która wprowadziła istotne zmiany do obowiązującej dotychczas regulacji. Zmiany te miały za zadanie dostosowanie przepisów KRO do potrzeb gospodarki rynkowej³.

² Dz.U. 2004, nr 162, poz. 1691.

³ Zob. szerzej: J. S t r z e b i Ń c z y k, *Nowelizacja przepisów kodeksu rodzinnego*

III. UMOWA O PRZEKAZANIU GOSPODARSTWA ROLNEGO NASTĘPCY

1. RYS HISTORYCZNY

Zmiana generacji w rolnictwie, tj. obejmowanie gospodarstw rolnych przez młode pokolenie, dokonywana jest w dwojaki sposób: po pierwsze – przez dziedziczenie, po drugie – dzięki czynnościom prawnym między żyjącymi (*inter vivos*)⁴. Wśród ostatnich czynności doktryna wyróżnia formy prawne uniwersalne, które występują w obrocie powszechnym, jak np. umowa dożywocia, darowizny czy też sprzedaży, oraz formy prawne specjalne, właściwe dla prawa rolnego, spośród których wyróżnia się umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego (charakter cywilnoprawny) oraz przekazanie gospodarstwa na podstawie decyzji administracyjnej (charakter publicznoprawny)⁵.

W okresie międzywojennym funkcje utrzymania rolników w podeszłym wieku spełniała umowa dożywocia. W latach sześćdziesiątych ustawodawca wprowadził możliwość przekazania gospodarstwa rolnego państwu w zamian za rentę⁶. Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym rolników wprowadziła możliwość umownego przekazania następcy gospodarstwa rolnego w zamian za świadczenia emerytalno-rentowe gwarantowane przez państwo. Umowa o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy wyparła w praktyce z obiegu umowę dożywocia oraz tzw. darowizny obciążliwej⁷. Dzięki ustawie z 1977 r., która weszła w życie 1 stycznia 1978 r., dokonało się odejście od dążenia za wszelką cenę do uspołecznienia rolnictwa; odtąd rolnik w celu otrzymania emerytury lub renty nie był zmuszony do przekazania gospodarstwa państwu, ale mógł to uczynić na rzecz swoich następców⁸.

i opiekuńczego w zakresie małżeńskiego prawa majątkowego (cz. I), „Rejent” 2004, nr 8, s. 143nn.

⁴ R. B u d z i n o w s k i, w: *Prawo rolne*, red. A. Stelmachowski, Warszawa 2005, s. 138.

⁵ Tamże, s. 138n.

⁶ Zob. ustawa z dnia 28 czerwca 1962 r. o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych gospodarstw i ich rodzin (Dz.U. nr 38, poz. 166); ustawa z dnia 24 stycznia 1968 r. o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących gospodarstwa rolne na własność państwa (Dz.U. nr 3, poz. 15); ustawa z dnia 29 maja 1974 r. o przekazywaniu gospodarstw rolnych na własność państwa za rentę i spłaty pieniężne (Dz.U. nr 21, poz. 118).

⁷ B u d z i n o w s k i, dz. cyt., s. 140.

⁸ Zob. szerzej: S. D m o w s k i, w: *Prawo obrotu nieruchomościami*, red. S. Rudnicki, Warszawa 2001, s. 617.

2. USTAWA Z DNIA 27 PAŹDZIERNIKA 1977 R.
O ZAOPATRZENIU EMERYTALNYM ROLNIKÓW⁹

Ustawa z 1977 r. wprowadziła do polskiego systemu prawa umowę przekazania gospodarstwa rolnego następcy. Problematyka przekazywania gospodarstwa rolnego uregulowana została w rozdziale 5 ustawy. Samo przekazanie zdefiniował ustawodawca jako „nieodpłatne przeniesienie na rzecz następcy posiadania oraz własności, jeżeli rolnik jest jego właścicielem”.

Dla prowadzonych rozważań najważniejszy jest przepis art. 43 ust. 1 ustawy, zgodnie z którym „gospodarstwo rolne może być przekazane tylko jednemu następcy, a jeżeli następca pozostaje w związku małżeńskim – także obojgu małżonkom”. Brzmienie przepisu jest źródłem wątpliwości co do przynależności do majątków małżonków gospodarstwa rolnego. Z jednej bowiem strony ustawodawca w ustawie z 1977 r. nie wprowadził wyraźnego przepisu, który wzorem art. 215 Prawa Spółdzielczego regulowałby odmiennie od KRO przynależność do majątków małżonków, a z drugiej nie zawarł odpowiedniej regulacji w KRO.

3. USTAWA Z DNIA 14 GRUDNIA 1982 R. O UBEZPIECZENIU SPOŁECZNYM
ROLNIKÓW INDYWIDUALNYCH I CZŁONKÓW ICH RODZIN¹⁰

W pierwotnym brzmieniu sytuację prawną następcy małżonka regulował art. 49 ust. 1, zgodnie z którym „Gospodarstwo rolne może być przekazane tylko jednemu następcy, a jeżeli następca pozostaje w związku małżeńskim – także obojgu małżonkom”. Ustawodawca powtórzył zatem brzmienie przepisu art. 43 ust. 1 ustawy z 1977 r.

Ustawą z dnia 24 lutego 1989 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin oraz o zmianie ustawy podatku rolnym¹¹ dokonana została zmiana art. 49 ust. 1 poprzez skreślenie słowa „tylko”. Przepis otrzymał zatem brzmienie „Gospodarstwo rolne może być przekazane jednemu następcy, a jeżeli następca pozostaje w związku małżeńskim – także obojgu małżonkom”.

Na podstawie ustawy z dnia 24 lutego 1990 r. o niektórych warunkach funkcjonowania ubezpieczenia społecznego rolników indywidualnych i człon-

⁹ Dz.U. nr 3, poz. 140.

¹⁰ Dz.U. z 1982, nr 40, poz. 268.

¹¹ Dz.U. z 1989, nr 10, poz. 53.

ków ich rodzin w 1990 r. art. 50 otrzymał brzmienie „Gospodarstwo rolne może być przekazane, według wyboru rolnika, jednemu lub kilku następcom”.

4. USTAWA Z DNIA 20 GRUDNIA 1990 R.
O UBEZPIECZENIU SPOŁECZNYM ROLNIKÓW¹²

Problematyka przeniesienia gospodarstwa rolnego na następcę została uregulowana w rozdziale 7 ustawy noszącym tytuł „umowa z następcą”. Zgodnie z art. 84 ustawy z 1990 r. przez umowę z następcą rolnik będący właścicielem (współwłaścicielem) gospodarstwa rolnego zobowiązuje się przenieść na osobę młodszą od niego co najmniej o 15 lat (następcę) własność (udział we współwłasności) i posiadanie tego gospodarstwa z chwilą nabycia prawa do emerytury lub renty inwalidzkiej, jeżeli następca do tego czasu będzie pracował w tym gospodarstwie.

Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. wprowadziła istotne modyfikacje w przekazaniu gospodarstwa następcy. W odróżnieniu od poprzednich regulacji ustawa nie uzależniła nabycia uprawnień emerytalno-rentowych od bezwzględnego przekazania gospodarstwa rolnego. Warunkiem nabycia powyższych uprawnień jest natomiast osiągnięcie odpowiedniego wieku i podleganie ubezpieczeniu przez odpowiedni okres. Przeniesienie gospodarstwa rolnego jest jedynie warunkiem uzyskania uprawnień do emerytury wcześniejszej oraz emerytury (renty) wypłacanej w pełnej wysokości.

Jedynie przyznanie rolnikowi wcześniejszej emerytury uzależnione zostało od zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej. Zgodnie bowiem z art. 19 ust. 2 pkt 3 i ust. 3 ustawy rolnik chcący pobierać emeryturę lub rentę inwalidzką w pełnej wysokości musi zaprzestać prowadzenia działalności rolniczej. Zaprzestanie takiej działalności wiąże się z reguły z wyzbyciem się przez rolnika własności i posiadania gospodarstwa (art. 28 ust. 4 ustawy). Wyzbycie się gospodarstwa może nastąpić zarówno na podstawie umów przewidzianych w kodeksie cywilnym, jak i uregulowanych przepisami powołanej ustawy, tj. umowy z następcą lub umowy w celu wykonania umowy z następcą (art. 84 i 85 ustawy).

Jak podkreśla S. Dmowski, „Z unormowania zawartego w art. 84 ustawy wynika, że umowa zawierana z następcą nie przenosi własności (udziału) ani

¹² Tekst jednolity: Dz.U. z 1998, nr 7, poz. 25 ze zm.

też posiadania gospodarstwa rolnego na następcę, a jedynie zawiera jednostronne zobowiązanie się rolnika do zawarcia w przyszłości, w wykonaniu tej umowy, drugiej umowy przenoszącej własność”¹³.

Należy zgodzić się z Dmowskim, że przyjęta w ustawie z 1990 r. umowa z następcą o charakterze zobowiązującym nie będzie powszechnie zawierana, gdyż „trudno dopatrzeć się po stronie rolnika, płacącego składki na ubezpieczenie, interesu w przyjmowaniu na siebie zobowiązania do przeniesienia na rzecz określonej osoby, podobnie jak po stronie młodego człowieka, nazywanego następcą, interesu w pozaustawowym zobowiązaniu się do pracy w gospodarstwie rolnym, za wizję otrzymania gospodarstwa po nabyciu przez rolnika uprawnienia do emerytury lub renty inwalidzkiej”¹⁴.

W art. 85 ustawy ustawodawca posługuje się pojęciem umowa przenosząca własność gospodarstwa rolnego na następcę. Stronom przysługuje swoboda wyboru rodzaju takiej umowy. Jak podkreślił SN w uzasadnieniu uchwały z dnia 4 lutego 1997 r. III CKN 26/96 (OSNC 1997, nr 6-7, poz. 80) „Strony w ramach przysługującej im swobody umów (art. 353¹ k.c.) mogą dokonać wyboru rodzaju umowy prowadzącej do wyzbycia się przez rolnika własności posiadania gospodarstwa”. Mogą zatem zdecydować się także na kodeksową umowę darowizny.

Ustawodawca w odróżnieniu od ustawy z 1977 r. zrezygnował z wprowadzenia odrębnego typu umowy przenoszącej własność, jaką była umowa przekazania gospodarstwa rolnego następcy. Brak także w obowiązującej regulacji odpowiednika przepisu art. 43 ust. 1 ustawy. Należy zatem uznać, że o tym, do jakiego z majątków małżonków będzie przynależało gospodarstwo rolne, decydować będzie typ zawartej umowy oraz przepisy KRO; jeżeli będzie to darowizna, to gospodarstwo, jeśli przekazujący nie postanowi inaczej, wejdzie w skład majątku osobistego małżonka – nabywcy.

¹³ W: *Prawo obrotu*, s. 623.

¹⁴ S. R u d n i c k i, tamże, s. 630.

5. USTAWA Z DNIA 26 KWIETNIA 2001 R.
O RENTACH STRUKTURALNYCH W ROLNICTWIE¹⁵

W specyficzny sposób została skonstruowana umowa przekazania gospodarstwa rolnego w ustawie z dnia 26 kwietnia 2001 r. o rentach strukturalnych w rolnictwie i rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na uzyskiwanie rent strukturalnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich¹⁶. Przez przekazanie gospodarstwa rolnego w drodze umowy należy rozumieć odpłatne bądź nieodpłatne przeniesienie własności gruntów wchodzących w skład gospodarstwa na podmioty wymienione w art. 2 pkt 5 ustawy. Należy podzielić stanowisko reprezentowane w doktrynie, zgodnie z którym „brak jest podstaw do konstruowania odrębnego typu «umowy o przekazanie gospodarstwa rolnego» jako czynności prawnej z zakresu prawa cywilnego”¹⁷. Oznacza to, że przekazanie gospodarstwa, które jest warunkiem uzyskania renty strukturalnej, będzie dokonywane na podstawie umów znanych prawu cywilnemu, jak umowa sprzedaży czy też darowizny. A zatem problem przynależności do majątków małżonków gospodarstwa rolnego, jeżeli nabywcą jest małżonek pozostający w małżeńskim ustroju ustawowym, będzie zależał od typu zawartej umowy.

IV. CHARAKTER PRAWNY UMOWY PRZEKAZANIA
GOSPODARSTWA ROLNEGO NASTĘPCY ZAWARTEJ NA PODSTAWIE
USTAWY Z DNIA 27 PAŹDZIERNIKA 1977 R.

1. STANOWISKO ORZECZNICTWA

W orzecznictwie dominuje pogląd, zgodnie z którym umowa o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy na podstawie ustawy z 1977 r. jest cywilnoprawną pozakodeksową umową o szczególnym charakterze, ściśle określoną

¹⁵ Dz.U. z 2001, nr 52, poz. 539.

¹⁶ Dz. U. z 2004, nr 114, poz. 1191.

¹⁷ R. P a s t u s z k o, w: *Prawo rolne*, red. A. Oleszko, Kraków: Zakamycze 2004, s. 299.

co do przedmiotu, podmiotów i formy, której celem nie jest obdarowanie następcy, lecz uzyskanie świadczenia od państwa¹⁸.

Obszerne rozważania dotyczące charakteru prawnego umowy przekazania gospodarstwa rolnego zawarte są w uzasadnieniu uchwały SN z dnia 16 lipca 1980 r. (III CZP 44/80, OSNCP 1981, nr 2-3, poz. 24). SN, opierając się na wykładni systemowej ustawy z 1977 r., wyraźnie stwierdził, że umowa przekazania gospodarstwa następcy nie jest umową darowizny, a nazwaną umową prawa cywilnego, którą należy odróżnić od zawartych w k.c. umów przenoszących własność.

Do argumentów przemawiających za traktowaniem umowy przekazania jako samodzielnego typu umowy nazwanej SN zaliczył: 1. uregulowanie w ustawie formy i sposobu zawarcia umowy (do takiego przekazania wymagana jest forma umowy pisemnej sporządzonej przez naczelnika gminy, przy czym dopuszczalność zawarcia tej umowy jest uzależniona od stwierdzenia przez naczelnika gminy, że zostały zachowane warunki ustawy, w szczególności przewidziane w jej art. 2, a także w art. 75 ust. 1 i art. 43 określających, kto spośród bliskich rolnika może być traktowany jako jego następca); 2. ustawa z przekazaniem gospodarstwa rolnego następcy w drodze umowy sporządzonej przez naczelnika gminy – niezależnie od nabycia przez rolnika uprawnienia do emerytury lub renty inwalidzkiej – wiąże dalsze skutki, w szczególności uprawnienie do bezpłatnego użytkowania działki gruntu rolnego o obszarze do 0,3 ha oraz do bezpłatnego korzystania w stosownym rozmiarze z lokalu mieszkalnego i pomieszczeń gospodarskich (art. 22); 3. ustawa normuje w sposób szczególny wstąpienie następcy w stosunku wynikające z zawartej przez rolnika umowy dzierżawy (art. 47) oraz jego odpowiedzialności za zadłużenie związane z prowadzeniem przekazanego mu gospodarstwa (art. 48), a ponadto wprowadza okresowy zakaz zbywania przez następcę nieruchomości wchodzącej w skład przejętego gospodarstwa¹⁹.

¹⁸ Zob. uchwały Sądu Najwyższego: z dnia 16 lipca 1980 r., III CZP 44/80, OSNCP 1981, nr 2-3, poz. 24, z dnia 19 lutego 1991 r., III CZP 4/91, OSNCP 1991, nr 8-9, poz. 103, z dnia 14 października 1992 r., III CZP 125/92, OSNCP 1993, nr 4, poz. 58, z dnia 25 marca 1992 r., III CZP 19/92, OSNCP 1992, nr 9, poz. 163 oraz z dnia 8 września 1993 r., III CZP 121/93, OSNC 1994, nr 5, poz. 97, postanowienie SN z dnia 4 października 2001 r., I CKN 402/00, OSNC 2002/6/79.

¹⁹ W dalszej części uzasadnienia znalazła się analiza dotycząca różnicy pomiędzy umową przekazania gospodarstwa rolnego a umową darowizny. Według SN „Istotną natomiast różnicą między tymi umowami wyraża się w tym, że przyczyną prawną darowizny jest wola darczyńcy bezpłatnego przysporzenia obdarowanemu kosztem swojego majątku określonej korzyści majątkowej. Natomiast umowa nieodpłatnego przekazania gospodarstwa rolnego następcy ma na celu

Podobne stanowisko zajął SN w uzasadnieniu uchwały z dnia 19 lutego 1991 r. (OSNCP 1991, nr 8-9, poz. 103). Swój pogląd SN poparł regulacją zawartą w ustawie z dnia 20 grudnia 1990 r. Według niego na gruncie tej ustawy „mimo odstąpienia od określenia umowy z następcą, jako umowy przekazania gospodarstwa rolnego, i nadania jej charakteru umowy – pierwotnie – zobowiązującej, a – następnie – przenoszącej własność nieruchomości, w sposób szczególny określono zarówno osobę takiego następcy, jak i powiązanie tej umowy – jak poprzednio – z nabyciem przez rolnika przenoszącego własność swojego gospodarstwa prawa do emerytury lub renty inwalidzkiej (art. 84 i 85 ustawy). Odrębne unormowanie rozwiązania umowy przez sąd (a nie jej odwołania), czy możliwości uzyskania przez rolnika świadczeń dożywotnich lub pieniężnych (art. 88 ust. 1 i 2 ustawy), wskazuje nadal na zamiar odróżnienia tej umowy od umów uregulowanych w kodeksie cywilnym”. SN uznał, że „niejednorodny charakter umowy o przekazaniu gospodarstwa rolnego następcy, zawierającej elementy prawa administracyjnego, ubezpieczeniowego i cywilnego, przemawia przeciwko uznaniu, że z punktu widzenia uprawnień do zachowku umowa taka może być traktowana jako umowa darowizny”.

Jak zauważył SN w uzasadnieniu postanowienia z dnia 4 października 2001 r., (I CKN 402/00, OSNC 2002/6/79) „Na rzecz swoistości umowy o przekazanie gospodarstwa następcy dodatkowo przemawia, umacniająca jej odrębność w stosunku do umowy darowizny, treść art. 119 ust. 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jedn. tekst: Dz.U. z 1993 r., nr 71, poz. 342), wprowadzającego – na szczególnych warunkach – ochronę rolnika przekazującego gospodarstwo następcy (której nie zapewniała sama ustawa z 1977 r.) w postaci możliwości rozwiązania umowy, na wypadek zachowań następcy dających się określić mianem niewdzięczności, polegających na uporczywym postępowaniu wobec rolnika w sposób

zapewnienie rolnikowi ze środków państwowych przewidzianego w ustawie zaopatrzenia na starość lub na wypadek inwalidztwa, a ponadto zapewnienie kontynuowania działalności gospodarczej przez osobę młodą, dającą gwarancję należytego prowadzenia przekazanego jej jako następcy gospodarstwa rolnego. W ten sposób przekazanie gospodarstwa rolnego następcy na zasadach i w trybie omawianej ustawy realizuje cel socjalny, jakim jest po pierwsze zabezpieczenie rolnika przez przyznanie mu emerytury lub renty inwalidzkiej oraz prawa korzystania z działki, lokalu mieszkalnego i pomieszczeń gospodarskich, po drugie zaś, cel gospodarczy, jakim jest przekazanie dalszego prowadzenia gospodarstwa osobie zdolnej do stosowania właściwych metod gospodarowania i osiągania należytych efektów produkcyjnych”. Warto podkreślić, że SN nie odniósł się w powyższej uchwale do problemu przynależności do majątków małżonków przekazanego gospodarstwa.

sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, dopuszczeniu się względem rolnika albo jednej z najbliższych mu osób obrazy czci bądź umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu albo wolności lub uporczywym niewywiązywania się ze swoich obowiązków względem rolnika wynikających z umowy lub przepisów prawa”.

Reprezentowane w orzecznictwie jest także stanowisko opowiadające się za traktowaniem umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy zawartej w trybie ustawy z dnia 27 października 1977 r. jako umowy darowizny, a w konsekwencji zaliczenia przedmiotu umowy do majątku odrębnego małżonka – następcy (zob. postanowienie SN z dnia 15 czerwca 1999 r. III CKN 269/98, LEX nr 50693). Zgodnie z tezą tego postanowienia „Umowa przekazania gospodarstwa rolnego następcy zawarta w trybie ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz.U. nr 32, poz.140) winna być w stosunkach między stronami tej umowy traktowana jako umowa darowizny, w związku z czym w razie pozostawania następcy w ustroju majątkowej wspólności ustawowej małżeńskiej przedmiot umowy stanowi jego majątek odrębny (art. 33 pkt 2 KRO)”.

2. STANOWISKO DOKTRYNY

2.1. Poglądy autorów, zgodnie z którymi umowa przekazania jest umową darowizny

Zwolennikiem powyższego poglądu jest w zasadzie jedynie J. Majorowicz, którego zdaniem umowa o przekazanie gospodarstwa na rzecz następcy jest umową darowizny²⁰. Autor podaje następujące argumenty: 1. umowa przekazania gospodarstwa rolnego spełnia istotne cechy typowe dla umowy darowizny. Jak podkreśla, w umowie przekazania gospodarstwa rolnik dokonuje bezpłatnego świadczenia na rzecz następcy w sposób jednostronny, bez otrzymania jakiegokolwiek ekwiwalentu²¹. Cechy bezpłatności umowy nie podważa uzyskanie przez rolnika emerytury lub renty, gdyż świadczenia te płacone są przez inny podmiot niż następcę; 2. za takim stanowiskiem mają

²⁰ *Skutki cywilnoprawne przekazywania gospodarstwa rolnego na podstawie przepisów ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeń dla rolników i ich rodzin*, „Nowe Prawo” 1978, nr 7-8, s. 1031.

²¹ Tamże, s. 1032.

przemawiać także cele ustawy, z których pierwszy polega na zaopatrzeniu rolników na starość lub też na wypadek inwalidztwa, a drugi na stworzeniu warunków do zastąpienia starej generacji rolników przez nową²².

2.2. Pogląd, że umowa o przekazanie gospodarstwa nie jest umową darowizny

Wyróżnione zostały tutaj poglądy autorów, którzy uważając, że umowa przekazania gospodarstwa nie jest umową darowizny, nie rozstrzygają problemu przynależności do majątków małżonków gospodarstwa rolnego w sytuacji, kiedy następcą jest jeden z małżonków pozostających w ustroju wspólności ustawowej.

Na gruncie ustawy z 1990 r. S. Rudnicki podkreśla, że wyzbycie się przez rolnika własności i posiadania gospodarstwa może nastąpić zarówno na podstawie umowy przewidzianej w kodeksie cywilnym, jak: sprzedaż, zamiana, darowizna, jak i w drodze umowy z następcą lub umowy w celu wykonania umowy z następcą, o których jest mowa w art. 84 i 85 ustawy²³. Autor stwierdza wyraźnie, że „umowa z następcą jest swoistym rodzajem umowy przeniesienia własności, odmiennym od umów wymienionych w księdze trzeciej kodeksu cywilnego”²⁴.

Podobnie S. Wójcik, którego zdaniem umowę o przekazanie gospodarstwa rolnego należy uznać za nowy typ cywilnoprawnej umowy nazwanej²⁵. Autor podkreśla, że w przypadku umowy przekazania zasadniczym celem umowy jest „uzyskanie przez przekazującego to gospodarstwo rolnika emerytury lub renty inwalidzkiej, a nie bezpłatne przysporzenie kosztem swojego majątku na rzecz następcy”²⁶.

Autor podał także inne różnice pomiędzy umową przekazania gospodarstwa rolnego a umową darowizny. I tak umowa darowizny w przeciwieństwie do umowy przekazania ma charakter zobowiązujący²⁷. W przypadku umowy

²² Tamże.

²³ W: G. B i e n i e k, S. R u d n i c k i, *Nieruchomości – problematyka prawna*, Warszawa 2005, s. 593.

²⁴ Tamże, s. 594.

²⁵ *Niektóre zagadnienia cywilnoprawne przekazania gospodarstwa rolnego następcy lub państwu według ustawy z 14 XII 1982 r.*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego” 1985, z. 8-9, s. 169.

²⁶ Tamże.

²⁷ *Z cywilnoprawnej problematyki zaopatrzenia emerytalnego rolników*, „Studia Iuridica Silesiana” 1979, nr 5, s. 261.

przekazania nie ma *causae donandi*, gdyż „rolnik mający następców uprawnionych do nieodpłatnego przekazania im gospodarstwa rolnego przekazuje nieodpłatnie to gospodarstwo następcy nie dlatego, by następcę wzbogacić, lecz dlatego i w tym celu, by otrzymać od Państwa emeryturę”²⁸. W przypadku umowy przekazania gospodarstwa wykluczone jest odwołanie tej umowy. Nie powstaje zatem typowy dla umowy darowizny „określony trwały stosunek etyczny”²⁹.

Warto podkreślić, że S. Wójcik, kierując się „względnymi słusznościami”, opowiada się za traktowaniem umowy przekazania gospodarstwa rolnego w zakresie prawa spadkowego (przy dziale spadku oraz przy zachowku) analogicznie jak umowy darowizny³⁰.

A. Kosiba zwraca uwagę, że umowa o przekazanie gospodarstwa rolnego bardziej zbliża się do umowy dożywocia aniżeli do umowy darowizny³¹. Jak zauważa autor, „Różnica polega na tym, że w umowie przekazania, część obowiązków, które dawniej brał na siebie właściciel nieruchomości, obecnie przejmuje państwo. Przecież właśnie wszystkie poprzednie, jak i obecna regulacje prawne dotyczące przekazania gospodarstwa rolnego miały zastąpić stosowane dawniej w przeważającej części umowy o dożywocie, które nie w pełni zapewniały spokojną starość dożywotnikowi”³².

2.3. Stanowisko, zgodnie z którym umowa przekazania nie jest umową darowizny, a gospodarstwo stanowi składnik majątku wspólnego małżonków

Zwolennikiem takiego stanowiska jest A. Dyoniak, który uznaje umowę o przekazanie gospodarstwa rolnego następcy za nowy typ umowy nazwanej³³. Autor ten zdecydowanie opowiada się za przynależnością gospodarstwa rolnego do majątku wspólnego, w przypadku gdy zostało ono przekazane jednemu tylko, pozostającemu w ustroju wspólności majątkowej mał-

²⁸ Tamże, s. 262.

²⁹ Tamże, s. 262n.

³⁰ Tamże, s. 264.

³¹ *O umowach przekazania gospodarstwa rolnego w praktyce notarialnej*, „Nowe Prawo” 1989, nr 7-8, s. 52.

³² Tamże.

³³ *Zaliczenie do majątku małżonków gospodarstwa rolnego nabytego przez następcę*, „Nowe Prawo” 1981, nr 6, s. 5.

żonkowi. Za stanowiskiem takim mają przemawiać następujące argumenty: po pierwsze – przepisy art. 33 KRO mające charakter wyjątkowy nie mogą być wykładane w sposób rozszerzający; po drugie – za rozwiązaniem takim przemawia rodzinny charakter gospodarstwa rolnego; po trzecie – w prawie rodzinnym ma być widoczna tendencja do objęcia majątkiem wspólnym przedmiotów majątkowych mających służyć egzystencji rodziny³⁴.

A. Dyoniak podkreśla, że w przypadku umowy przekazania gospodarstwa rolnego brak podstawowej przesłanki umowy darowizny, którą stanowi *causa donandi*³⁵. Zdaniem autora z uwagi na dokładne sprecyzowanie w ustawie z 14 grudnia 1982 r. cech charakterystycznych czynności prawnej przekazania gospodarstwa rolnego należy mówić o nowym typie umowy nazwanej – umowy przekazania gospodarstwa rolnego³⁶.

Autor poddaje krytyce koncepcję, zgodnie z którą przepis art. 49 ust. 1 ustawy z 1982 r. stanowi *lex specialis* wobec regulacji zawartej w KRO. Według autora „czymś innym jest uczestnictwo małżonka lub małżonków jako następców w sporządzeniu umowy przekazania gospodarstwa rolnego (strony umowy), a czymś rodzajowo innym zaliczenie prawa nabytego przez małżonków do któregoś z ich majątków”³⁷. Zdaniem Dyoniaka przepis art. 49 ust. 1 ustawy określa jedynie strony umowy przekazania gospodarstwa rolnego po stronie następcy, nie rozstrzygając problemu przynależności gospodarstwa do majątków małżonków³⁸. Jak dalej zaznacza „Uczestnictwo obojga małżonków jako nabywców w czynności przekazania ma istotne znaczenie w przypadku pozostawania ich w ustroju rozdzielności majątkowej lub wspólności o takim zakresie, przy którym przekazane gospodarstwo rolne nie weszłoby w jej skład”³⁹.

³⁴ Tamże, s. 9n.

³⁵ *Ustawowy ustrój majątkowy małżeński*, Wrocław 1985, s. 147.

³⁶ Tamże, s. 147.

³⁷ Tamże, s. 148n.

³⁸ Tamże, s. 149.

³⁹ Tamże. Dyoniak wydaje się niekonsekwentny, rozważając problem przynależności do majątków małżonków przedmiotu darowizny dokonanej na rzecz obojga małżonków, odrzuca koncepcję przynależności jego do majątków odrębnych małżonków, gdyż takie stanowisko „prowadziłoby do powstania między nimi współwłasności uregulowanej przepisami prawa rzeczowego, a więc drugiego współuprawnienia (obok wynikającego ze wspólności ustawowej). Z uwagi na znaczne skomplikowanie wskutek przyjęcia takiej wykładni stosunków majątkowych małżonków należy ją odrzucić. Nie oznacza to jednak pozbawienia darczyńcy możliwości dokonania darowizny w częściach idealnych (zwłaszcza nierównych), np. nieruchomości, gdyby to wyraźnie oświadczył” (tamże, s. 151nn.). A zatem autor, opowiadając się za przynależnością

Na gruncie ustawy z 1990 r. za wejściem gospodarstwa rolnego do majątku wspólnego w sytuacji, w której stroną umowy z następcą jest jeden z małżonków pozostających we wspólności majątkowej, opowiada się J. Gajda⁴⁰. Według niego „Przekonywająco brzmi bowiem argument, że umowę określoną w art. 84 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników trudno jest traktować jako darowiznę”⁴¹. Ponadto za rozwiązaniem takim ma przemawiać „tendencja traktowania gospodarstwa rolnego jako rodzinnego warsztatu pracy, którego należyte funkcjonowanie zależy z reguły od współdziałania obojga małżonków”⁴². Stanowisko takie zajął autor za J. Pietrzykowskim. Nie można zgodzić się z poglądem tego ostatniego autora, który w każdym przypadku przeniesienia gospodarstwa na następcę w wykonaniu umowy zobowiązującej z art. 84 ustawy z 1990 r. opowiada się za przynależnością gospodarstwa do majątku wspólnego⁴³. Przeniesienie własności gospodarstwa będzie bowiem mogło być dokonane przy wykorzystaniu umowy darowizny, co sprawi, że zgodnie z art. 33 pkt 2 KRO gospodarstwo wejdzie w skład majątku osobistego następcy – małżonka, jeżeli przekazujący nie postanowi inaczej.

2.4. Poglądy, zgodnie z którymi do umowy przekazania można w drodze analogii stosować przepisy o darowiznie, czego konsekwencją będzie wejście gospodarstwa rolnego w skład majątku osobistego małżonka – następcy

Według J. S. Piątowskiego umowa o przekazanie gospodarstwa rolnego w myśl ustawy z 1977 r. i 1982 to w istocie umowa darowizny, choć nie podlega ona odwołaniu⁴⁴. Jeżeli nawet zostanie powyższy pogląd odrzucony,

do majątku wspólnego darowizny dokonanej na rzecz obojga małżonków, podnosi argument skomplikowania stosunków majątkowych małżonków, które byłyby skutkiem zaliczenia do majątków odrębnych przedmiotu darowizny. Autor pomija zatem wolę darczyńcy, gdyż uznanie takiego czynnika przy określeniu przynależności przedmiotu darowizny do majątku wspólnego musiałoby budzić wątpliwości w przypadku przekazania gospodarstwa rolnego następcom – małżonkom.

⁴⁰ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2002, s. 134.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

⁴³ J. P i e t r z y k o w s k i, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 349.

⁴⁴ W: *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Wrocław 1985, s. 370.

to do umowy przekazania gospodarstwa należy odpowiednio zastosować przepisy dotyczące darowizny, a w konsekwencji należy zastosować wprost lub *per analogiam* art. 32 pkt 2 KRO⁴⁵. W konsekwencji autor zajął stanowisko, że o przynależności gospodarstwa do danego majątku będzie decydował sam przekaziciel.

Podobne stanowisko zajął B. Barłowski, którego zdaniem zarzuty o braku cechy nieodpłatności umowy przekazania gospodarstwa rolnego są nieuzasadnione, albowiem przekazujący otrzymuje świadczenie emerytalno-rentowe nie od drugiej strony umowy, ale od państwa⁴⁶. Według autora „umowa przekazania jest bardzo zbliżona do darowizny z kodeksu cywilnego, ale uregulowana w nowej ustawie w sposób szczególny jako umowa nie mieszcząca się w katalogu umów określonych w kodeksie cywilnym, a jej podstawą (przyczyną) jest *causa donandi*”⁴⁷. W konsekwencji autor dochodzi do wniosku, że przepisy ustawy z 1982 r. stanowią *lex specialis* wobec regulacji zawartej w KRO. Według niego „Skoro nowa ustawa nie narzuca konieczności przekazania następcy i jego małżonkowi, to uwzględniając wolę stron umowy, od której zależeć będzie, kto będzie następcą, należy przyjąć, że w ten sposób dojdzie do wyłączenia przepisów o wspólności majątkowej między małżonkami, jeżeli przekazujący inaczej nie postanowi (art. 33 ust. 2 KRO przez analogię do darowizny, gdyż w nim mieści się wola przekazującego)”⁴⁸. Jak podkreśla Barłowski, „Rozwiązanie to honoruje wolę stron w taki sposób, jaki znajduje uzasadnienie w nowej ustawie jako szczególnej, natomiast przyjmowanie, że przekazanie następcy w każdym przypadku prowadzić będzie do tego, że przedmiot przekazania stanie się majątkiem dorobkowym małżonków, kłóci się ze zdrowym rozsądkiem i zakłada przymus po stronie przekazującej (przekazujący musiałby przekazać osobie, której przekazać nie chce) albo po stronie następcy (małżonek następcy uzyskałby korzyść majątkową wbrew swej woli), a gdyby przyjąć, że wejście do majątku dorobkowego nastąpić by mogło bez udziału małżonka następcy w umowie, to takie rozwiązanie kolidować może z wolą przekazującego, której nowa ustawa jako szczególna nie narusza”⁴⁹.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ *Notarialne przekazanie gospodarstwa następcy*, „Nowe Prawo” 1983, nr 11-12, s. 136.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże, s. 137.

Zwolennikiem powyższego poglądu jest także A. Oleszko, który wskazuje na różną kauzę w przypadku umowy darowizny i umowy przekazania gospodarstwa rolnego. Jego zdaniem „Rolnik – zbywca przekazuje nieodpłatnie gospodarstwo następcy nie dlatego, by następcę wzbogacić, lecz najczęściej w tym celu, by otrzymać od państwa emeryturę albo rentę”⁵⁰. Pomimo tego autor zdecydowanie opowiada się za stanowiskiem, zgodnie z którym w przypadku przekazania gospodarstwa następcy pozostającemu w związku małżeńskim wchodzi ono w skład jego majątku osobistego (odrębnego). Zdaniem Oleszki „ustawa emerytalna zezwala rolnikowi – zbywcy przekazać gospodarstwo rolne tylko synowi (córcie) będącemu jego następcą mimo pozostawiania tego dziecka w związku małżeńskim. W tego rodzaju przypadkach przekazane gospodarstwo rolne będzie stanowiło jego własny majątek (majątek odrębny), który nie zostanie objęty wspólnością majątkową małżeńską. Decyduje tutaj wola zbywcy – rolnika i następcy, wobec czego do ważności zawarcia umowy przekazania gospodarstwa tylko na rzecz następcy (syna, córki) pozostającego w związku małżeńskim nie wymaga się zgody współmałżonka, który nie będzie traktowany jako następca”⁵¹.

Powyższy pogląd na gruncie ustawy z 1990 r. poparł M. Niedośpiał, którego zdaniem umowa z następcą jest odrębnym typem umowy nazwanej, do której w drodze analogii można stosować przepisy o darowiznie⁵². Zdaniem autora: „Gospodarstwo rolne przekazane nieodpłatnie następcy, który pozostaje we wspólności majątkowej ustawowej, stanowi majątek odrębny następcy (art. 33 pkt 2 KRO). Gospodarstwo rolne przekazane nieodpłatnie na rzecz obojga małżonków, którzy pozostają we wspólności ustawowej majątkowej, stanowi ich majątek odrębny, na prawach współwłasności w częściach ułamkowych w ujęciu art. 195 i nast. KC (art. 33 pkt 2 KRO). Rolnik (przekazujący) może jednak postanowić, że gospodarstwo rolne przekazane nieodpłatnie wejdzie do majątku wspólnego małżonków (wspólność ustawowa)”⁵³.

Zwolennikami powyższego stanowiska są B. Banaszkiewicz i Z. Szubartowski, których zdaniem umowa przekazania gospodarstwa nie jest darowizną,

⁵⁰ *Przekazanie gospodarstwa rolnego następcy*, Warszawa 1986, s. 8.

⁵¹ Tamże, s. 50.

⁵² *Umowa z następcą*, Kraków 1996, s. 88.

⁵³ Tamże, s. 89.

ale nie ma przeszkód co do stosowania do niej w drodze analogii przepisów o darowiźnie⁵⁴.

V. PROBLEM DOPUSZCZALNOŚCI STOSOWANIA ANALOGII POMIĘDZY UMOWĄ DAROWIZNY A UMOWĄ PRZEKAZANIA GOSPODARSTWA ROLNEGO NASTĘPCY

1. ORZECZNICTWO

Ważnym zagadnieniem jest dopuszczalność zastosowania w drodze *analogii legis* przepisu art. 33 pkt 2 KRO do przekazania gospodarstwa rolnego. Warto podkreślić, że SN w kilku swoich orzeczeniach dopuścił możliwość zastosowania takiej analogii. I tak zgodnie z tezą uchwały z dnia 19 marca 1996 r. (III CZP 19/96, OSNC 1996, nr 7-8, poz. 97) „W sytuacji, gdy gospodarstwo rolne przekazane następcy na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jedn. tekst: Dz.U. z 1993 r., nr 71, poz. 342 ze zm.) weszło do majątku objętego wspólnością ustawową w wyniku rozszerzenia przez małżonków tej wspólności, dopuszczalne jest rozwiązanie umowy przekazania także w stosunku do małżonka następcy, który nie był stroną umowy”. SN oparł swoje stanowisko na zastosowaniu analogii z odwołaniem darowizny, gdyż zdaniem Sądu „stan faktyczny unormowany art. 898 § 1 k.c. jest pod względem cech istotnych bardzo zbliżony do stanu faktycznego objętego niniejszą uchwałą”. SN przypomniał przy tym uchwałę Pełnego Składu Izby Cywilnej z dnia 28 września 1979 r. III CZP 15/79 (OSNCP 1980, z. 4, poz. 63), zgodnie z którą odwołanie darowizny z powodu niewdzięczności może być dokonane w stosunku do jednego z małżonków, także w stosunku do tego, który nie brał udziału w zawarciu umowy darowizny.

2. DOKTRYNA

Dekret z 22 stycznia 1946 r.⁵⁵ Prawo rodzinne wprowadził instytucję wyposażenia. Zgodnie z art. 19 §1 rodzice mają obowiązek w granicach swej

⁵⁴ Przekazanie gospodarstwa rolnego następcy w świetle ustawy z 1982 r., „Państwo i Prawo” 1983, nr 7, s. 52 i n.

⁵⁵ Dz.U. z 1946, nr 6, poz. 52.

możności dania dziecku wyposażenia w razie zawarcia przez nie związku małżeńskiego lub założenia własnego gospodarstwa.

W doktrynie powstały wątpliwości, do jakiego z majątków małżonków zaliczyć „wyposażenie”. Według J. S. Piątowskiego „Wyposażenie to występuje jeszcze dość często w stosunkach wiejskich i może mieć dla małżonków poważniejsze znaczenie gospodarcze. Nie opiera się ono wprawdzie na darowiźnie *sensu stricto*, jednakże ma charakter darmy, co przemawiałoby za wyłączeniem go z majątku wspólnego. Należy jednak w tych przypadkach wziąć pod uwagę intencję osoby lub osób dających wyposażenie oraz charakter użytkowy przedmiotów otrzymanych jako wyposażenie. Jeżeli intencją osoby dającej wyposażenie było obdarowanie obojga małżonków i jeżeli obejmuje ono przedmioty służące do wspólnego użytku małżonków lub potrzebne do prowadzenia wspólnego gospodarstwa, jak np. urządzenie domowe, meble, żywy inwentarz w gospodarstwie rolnym, to należałoby zaliczyć je do majątku wspólnego, i to nawet wówczas, gdy małżonkowie otrzymali wyposażenie przed zawarciem związku małżeńskiego”⁵⁶.

Zdaniem S. Jędrucha „Wyposażenie natomiast, czyli przysporzenie majątkowe dokonane przez rodziców na rzecz dzieci za ich życia (praktykowane szczególnie w stosunkach wiejskich), w związku np. z zawieraniem przez nie związków małżeńskich lub rozpoczynaniem samodzielnej pracy zawodowej (np. wybudowanie kuźni oraz wyposażenie jej w narzędzia itp.) traktowane jest jako darowizna”⁵⁷.

Trudności zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie sprawiało określenie przynależności do majątków małżonków przedmiotów majątkowych nabytych w wyniku tzw. darowizny mieszanej (*negotium mixtum cum donatione*), kiedy to umowa przeniesienia własności następuje częściowo pod tytułem darmym, a częściowo odpłatnym⁵⁸. Zgodnie ze stanowiskiem SN, jeżeli przedmiotem darowizny jest nieruchomości, to jedna jej część odpowiadająca świadczeniu wzajemnemu wejdzie do majątku wspólnego, a druga, będąca przysporzeniem nieodpłatnym, do majątku odrębnego (orzeczenie SN z dnia 6 lipca 1954 r., I CR 1175/54, OSN 1955, poz. 57).

⁵⁶ *Stosunki majątkowe między małżonkami*, Warszawa 1955, s. 106n.

⁵⁷ *Majątkowa sytuacja małżonków*, Warszawa 1988, s. 19.

⁵⁸ S. B r e y e r, S. G r o s s, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1975, s. 160.

3. POJĘCIE ORAZ WARUNKI ZASTOSOWANIA *ANALOGII LEGIS*

Według R. Taubenschlaga i W. Kozubskiego „Przez analogię legis rozumiemy zastosowanie pewnego przepisu prawnego do przypadku, którego pod brzmienie tego przepisu podciągnąć nie można, który jednak posiada takie same istotne cechy, jak inne przypadki tym przepisem prawnym objęte”⁵⁹.

Dla naszych rozważań kapitalne znaczenie ma odpowiedź na pytanie, czy dopuszczalne jest stosowanie analogii przy ustaleniu składu majątku osobistego małżonków?

Odpowiedź negatywna wynika przede wszystkim z zasady, że „Analogia jest niedopuszczalna wówczas, jeżeli dany przepis ma charakter wyjątkowy, wobec tego nie można go przenosić na stany faktyczne, nim nie objęte, choć bardzo podobne”⁶⁰. Za niedopuszczalnością analogii przemawia także reguła interpretacyjna, zgodnie z którą wyjątków nie należy interpretować rozszerzającą (*exceptiones non sunt extendendae*).

Jak zwraca uwagę Z. Radwański, stosowanie *analogii legis* dopuszczalne jest wówczas, gdy „dyrektywy językowe i systemowe jednoznacznie nie wskazują, na to że określony przepis dotyczy wyłącznie stanu faktycznego w nim wyznaczonego, a równocześnie silna argumentacja funkcjonalna pozwala przyjąć, że ustanowiona w przepisie prawnym regulacja odnosi się także do okoliczności w istotny sposób podobnych do tej, jaka została w nim opisana”⁶¹.

Nie ulega wątpliwości, że w przypadku wykładni przepisu art. 33 pkt 2 KRO zarówno dyrektywy językowe, jak i systemowe jednoznacznie wskazują, że przepis ten winien być wykładany w sposób ścisły.

Analogia ma zastosowanie wówczas, gdy występuje luka w prawie, przez którą rozumie się „taki stan rzeczy, gdy dla konkretnego stosunku społecznego, który nie jest prawnie obojętny ani nie został przez ustawodawcę uznany za nie podlegający unormowaniu prawnemu, nie ma normy prawnej ustalonej w drodze wykładni przepisów”⁶².

W przypadku problemu przynależności do majątków małżonków gospodarstwa rolnego nabytego na mocy umowy przekazania gospodarstwa nie ma

⁵⁹ *Prawo rzymskie*, Warszawa 1947, s. 14.

⁶⁰ W. S i e d l e c k i, *Podstawowe pojęcia prawne*, Kraków 1948, s. 85.

⁶¹ *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1993, s. 64.

⁶² A. W o l t e r, J. I g n a t o w i c z, K. S t e f a n i u k, *Prawo cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 1996, s. 95n.

luki w prawie. Ustawodawca w sposób „zupełny” uregulował bowiem w prawie rodzinnym problematykę składu majątku małżonków w ustroju ustawowym.

Biorąc powyższe rozważania pod uwagę, należy zdecydowanie odrzucić możliwość zastosowania do umowy przekazania gospodarstwa rolnego następcy w rozumieniu ustawy z 1977 r. analogii z umową darowizny. Stanowisko takie jest zasadne pomimo dopuszczalności takiej analogii zarówno w orzecznictwie, jak i doktrynie. O ile można by rozważać dopuszczalność analogii w czasie obowiązywania KR z 1950 r., kiedy to art. 21 § 2 KR w sposób niezwykle zwięzły wymieniał katalog przedmiotów wchodzących w skład majątków osobistych małżonków w ustawowym ustroju wspólności dorobku, o tyle *de lege lata* brzmienie przepisów art. 31 i 33 KRO nie pozostawia wątpliwości co do niedopuszczalności stosowania analogii. Dyrektywy językowe i funkcjonalne wskazują, że wykluczona jest wykładnia rozszerzająca przepisu art. 33 pkt 2 KRO, który ma charakter przepisu wyjątkowego. Ponadto stosowanie analogii jest niepotrzebne z uwagi na niewystępowanie luki w prawie. Ustawodawca uregulował w art. 31-33 KRO problem przynależności do majątków małżonków wszystkich przedmiotów majątkowych. Reguły zawarte w KRO mogą być zmienione jedynie przez przepisy o charakterze szczególnym (*lex specialis*).

VI. WYKŁADNIA PRZEPISU ART. 43 UST. 1 USTAWY Z 1977 R.

1. WYKŁADNIA GRAMATYCZNA I FUNKCJONALNA ART. 43 UST. 1 USTAWY Z DNIA 27 PAŹDZIERNIKA 1977 R.

Wydaje się, że kluczem dla udzielenia odpowiedzi na pytanie dotyczące przynależności gospodarstwa rolnego do majątków małżonków, pozostających w ustroju ustawowym, z których tylko jeden jest następcą, jest wykładnia przepisu art. 43 ust. 1 ustawy z 1977 r., zgodnie z którym gospodarstwo rolne może być przekazane tylko jednemu następcy, a jeżeli następca pozostaje w związku małżeńskim – także obojgu małżonkom.

Powstaje pytanie, czy powyższy przepis wywiera wpływ na stosunki majątkowe małżonków? Odpowiedź pozytywna wynika z wykładni gramatycznej i funkcjonalnej. Ustawodawca wyraźnie odróżnia dwie sytuacje: pierwsza z nich występuje wówczas, gdy następca pozostaje w stanie wolnym, druga – gdy pozostaje w związku małżeńskim. W tym drugim przypadku gospodar-

stwo rolne może zostać przekazane albo jednemu małżonkowi, albo obojgu małżonkom. Powstaje pytanie, czy w obydwu przypadkach będzie taka sama przynależność do majątków małżonków gospodarstwa rolnego. Wydaje się, że nie, ustawodawca wyraźnie bowiem odróżnia dwie sytuacje, na które wskazuje użyte słowo także (art. 43 ust. 1 *in fine* ustawy). Jeżeli następcą pozostaje w związku małżeńskim, to gospodarstwo może być przekazane albo jemu, albo też obojgu małżonkom. „Przekazanie” gospodarstwa jest równoznaczne z wejściem jego do danych majątków małżeńskich, gdyż umowa przekazania wywiera skutek rozporządzający. Należy założyć racjonalność ustawodawcy. Gdyby w obydwu przypadkach był ten sam skutek, tzn. wejście gospodarstwa do majątku wspólnego, to jaki sens miałyby wyróżnienie w przepisach art. 43 ust. 1 ustawy dwóch sytuacji?

Należy pamiętać, że wejście gospodarstwa rolnego do majątku osobistego nie pozbawia małżonków możliwości przesunięcia tego składnika w drodze umowy do majątku wspólnego, czy też częściowo do majątku osobistego drugiego małżonka, a nawet całkowicie do tego majątku osobistego⁶³.

2. WYKŁADNIA HISTORYCZNA – EWOLUCJA PRZEPISÓW REGULUJĄCYCH PRZEKAZYWANIE GOSPODARSTWA ROLNEGO NASTĘPCY

Jak podkreśla K. Stefańska „Od wydania ustawy z 27 października 1977 r. rozpoczyna się ewolucja uwzględniająca w coraz większym stopniu znaczenie i potrzebę ochrony prawa własności. Właściciel sam powinien zdecydować, komu ma przekazać gospodarstwo rolne. Jego swoboda w tym zakresie była jednak wprowadzona stopniowo i ograniczona różnymi warunkami, wśród których na pierwszym miejscu ustawodawca stawiał sprawę ochrony interesów następcy”⁶⁴.

A zatem analizując przepisy regulujące zaopatrzenie emerytalno-rentowe rolników, możemy dostrzec prawidłowość polegającą na coraz większym stopniu uwzględniania woli rolnika przekazującego gospodarstwo. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, aż do wejścia w życie ustawy z 1977 r. rolnik mógł przekazać gospodarstwo za powyższe świadczenia jedynie na rzecz państwa. Ustawa z 1977 r. zmieniła powyższą zasadę, wprowadzając

⁶³ Na ten aspekt sprawy zwrócili uwagę S. Breyer i S. Gross w: *Komentarz*, s. 161.

⁶⁴ *Umowa z następcą o przeniesienie własności gospodarstwa rolnego*, „Przegląd Sądowy” 1993, nr 4, s. 25.

możliwość przekazania gospodarstwa następcy, którym najczęściej było jedno z dzieci.

3. WYKŁADNIA SYSTEMOWA

3.1. Charakter prawny przepisów regulujących skład majątków małżonków

Można się tutaj odwołać do rozważań zawartych powyżej, gdzie wykazano, że przepisy KRO regulujące stosunki majątkowe małżonków w ustroju ustawowym mają charakter norm bezwzględnie obowiązujących (*ius cogens*). Mogą zatem zostać „zmodyfikowane” jedynie przez przepis szczególny zawarty w innej ustawie (*lex specialis*).

Powstaje zatem pytanie, czy przepisy ustawy z 1977 r. mogą stanowić *lex specialis* wobec regulacji zawartej w KRO? Doktryna podkreśla, że podstawowa regulacja dotycząca stosunków majątkowych małżonków zawarta jest w KRO, nie ma jednak przeszkód do umieszczenia przepisów dotyczących tej problematyki w innych ustawach⁶⁵. Może powstać zatem pytanie, czy przepisy ustawy z 1977 r. stanowią *lex specialis* wobec regulacji zawartej w KRO z 1964 r.

SN w uzasadnieniu postanowienia z dnia 4 października 2001 r., (I CKN 402/00, OSNC 2002/6/79) stwierdził, że przepis art. 43 ust. 1 ustawy nie może stanowić *lex specialis* wobec regulacji zawartej w KRO. Według SN „Zgodnie z jej art. 43 ust. 1, gospodarstwo rolne może być przekazane tylko jednemu następcy, a jeżeli następca pozostaje w związku małżeńskim, także obojgu małżonkom. Przytoczone unormowanie określa krąg podmiotów uprawnionych do przejęcia gospodarstwa rolnego, ustanawiając zarazem wyjątek od zasady, że gospodarstwo może być przekazane jednej tylko osobie, przez dopuszczenie przekazania go również małżonkom. Treść cytowanego przepisu, wykładanego na tle pozostałych postanowień ustawy określających jej przedmiot, nie odnosi się jednak w żaden sposób do zawartej w art. 32 KRO zasady zaliczania nabytego przedmiotu majątkowego do majątku wspólnego ani też określonych w art. 33 KRO wyłączeń od niej, gdyż kwestii tych – tak jak i jego ust. 3 – w ogóle nie dotyczy. Nieuzasadnione jest więc prezentowane przez skarżącego zapatrywanie, że przepis ten, jako *lex spe-*

⁶⁵ J. P i ą t o w s k i, w: *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Wrocław 1985, s. 338. Zob. np. art. 680¹ § 1 KC dotyczący przynależności do majątków małżonków lokalu mieszkalnego.

cialis w stosunku do art. 32 KRO, rozszerza zawarty w art. 33 KRO zamknięty katalog przedmiotów, stanowiących majątek odrębny małżonka.

Podstawą dla oceny przynależności gospodarstwa rolnego przekazanego małżonkom w trybie omawianej ustawy pozostają więc przepisy art. 32 i 33 KRO, zaś decydujące znaczenie dla określenia, czy przekazane gospodarstwo rolne stanowi dorobek małżonków, ma obowiązujący ich ustroj majątkowy. W związku z tym, gdy rolnik przekazuje gospodarstwo obojgu małżonkom pozostającym we wspólności majątkowej – nabycie następuje na zasadach wspólności, gdy małżonkowie, którym rolnik przekazuje gospodarstwo, pozostają w rozdzielnosci majątkowej – nabywają je na współwłasność w częściach ułamkowych, gdy rolnik przekazuje gospodarstwo jednemu tylko małżonkowi jako następcy, a małżonków obowiązuje ustroj rozdzielnosci majątkowej – nabyte w ten sposób gospodarstwo staje się własnością tylko tego następcy, a gdy następcą, któremu przekazane zostaje gospodarstwo pozostaje w ustroju wspólności ustawowej – nabyte gospodarstwo stanowi dorobek małżonków.

Stosownie do art. 33 pkt 1 k.r.o., majątek odrębny następcy stanowić będzie także gospodarstwo rolne przekazane mu w trybie tej ustawy przed zawarciem związku małżeńskiego, jeżeli małżonkowie nie zawarli umowy majątkowej małżeńskiej rozszerzającej zakres majątku wspólnego”.

Przyjęcie stanowiska SN oznacza, że ustawodawca postąpił nieracjonalnie, wprowadzając przepis art. 43 ust. 1 ustawy z 1977 r., gdyż gospodarstwo rolne i tak wejdzie w skład majątku wspólnego, jeżeli nabywca pozostaje w ustroju wspólności ustawowej. A zatem przepis art. 43 ust. 1 w takim ujęciu „dubluje” art. 31 § 1 KRO, zgodnie z którym co do zasady przedmiot majątkowy nabyty w trakcie trwania wspólności ustawowej przez jednego z małżonków wchodzi w skład majątku wspólnego.

3.2. Brzmienie art. 33 przed i po nowelizacji KRO z 17 czerwca 2004 r.

Pomocnicze znaczenie dla prowadzonych rozważań może mieć porównanie brzmienia art. 33 KRO sprzed i po nowelizacji z 17 czerwca 2004 r. Porównując obie regulacje, łatwo można zauważyć, że w wyniku nowelizacji z 17 czerwca 2004 r. usunięto jako składnik majątku osobistego (odrębnego) przedmioty majątkowe służące do wykonywania zawodu z wyłączeniem jednak przedmiotów służących do prowadzenia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa (art. 33 pkt 5 KRO przed nowelizacją). A zatem usunięta została przeszkoda do określenia przynależności przedmiotów majątkowych służących

do prowadzenia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa do majątku osobistego, naturalnie pod warunkiem, że przedmioty te będą wchodziły do jednej z kategorii wymienionych w art. 33 KRO po nowelizacji.

VII. PRZYNALEŻNOŚĆ GOSPODARSTWA DO MAJĄTKÓW MAŁŻONKÓW W ŚWIETLE USTAWY Z 1990 I 2001 R.

Po zawarciu umowy z następcą, o której mowa w art. 84 ustawy z 1990 r., powstaje po stronie następcy uprawnienie do żądania przeniesienia własności gospodarstwa rolnego. Uprawnienie to z uwagi na niezbywalny charakter wejdzie w skład majątku osobistego małżonka – nabywcy (art. 33 pkt 5 KRO). Powstanie w takim przypadku pytanie, do jakiego z majątków wejdzie gospodarstwo, którego własność zostanie przeniesiona w wyniku zawarcia umowy rozporządzającej w wykonaniu umowy z następcą?

Można w tym wypadku odwołać się do tezy uchwały SN z dnia 11 września 2003 r. (III CZP 52/03), zgodnie z którą „Akcje pracownicze nabyte na podstawie ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (jedn. tekst: Dz.U. z 2002 r. nr 171, poz. 1397 ze zm.) przez jednego z małżonków po ustaniu wspólności ustawowej, w wyniku realizacji uprawnienia uzyskanego przed ustaniem wspólności ustawowej, są składnikiem majątku tylko tego małżonka”⁶⁶.

Wydaje się, że w wyniku zawarcia umowy z następcą powstaje po stronie następcy uprawnienie do nabycia prawa własności gospodarstwa rolnego. Rodzi się pytanie, czy zawarcie umowy przenoszącej własność gospodarstwa

⁶⁶ W uzasadnieniu uchwały SN stwierdził m.in. „W sprawie nie zostało ustalone, czy uczestnik przed ustaniem ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej nabył prawo do nieodpłatnego nabycia akcji, czy ewentualnie tylko ekspektatywę tego prawa. Nie stanowi to jednak przeszkody do rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia prawnego. W obu bowiem sytuacjach nie jest – jak wykazano – spełnione podstawowe założenie rozwiązania przyjętego w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1978 r., III CZP 86/77: ani prawo do nieodpłatnego nabycia akcji, ani ekspektatywa tego prawa nie wchodzi do majątku wspólnego. Ze względu na niemożliwość ziszczenia się tego założenia w razie nieodpłatnego nabycia akcji przez pracownika nie podlegającego już ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej, nie ma więc podstaw do rozciągnięcia na tę sytuację rozwiązania przyjętego w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1978 r., III CZP 86/77, w odniesieniu do przydziału spółdzielczego prawa do lokalu jednemu z byłych małżonków. [...]”.

rolnego na następcę jest równoznaczne z zastosowaniem surogacji (art. 33 pkt 10 KRO). Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie został przyjęty pogląd, że surogacja może być zastosowana wtedy, gdy spełnione są dwa wymogi: po pierwsze, aby jedno i to samo zdarzenie spowodowało wyjście określonego przedmiotu z majątku osobistego i nabycie innego przedmiotu majątkowego, po drugie, aby przedmiot nabyty był uzyskany także w sensie ekonomicznym kosztem majątku osobistego (zob. wyrok SN z dnia 12 maja 2000 r., V CKN 50/00). A zatem jeżeli do przejścia własności gospodarstwa dojdzie w wyniku umowy sprzedaży z następcą pozostającym w małżeńskim ustroju majątkowym, to o tym, czy dojdzie do surogacji, będzie decydować pochodzenie środków na nabycie gospodarstwa. Jeżeli będą one pochodziły z majątku wspólnego, wejdą do tego majątku, pomimo że stroną umowy będzie jeden z małżonków. Jeśli natomiast będą pochodziły z majątku osobistego nabywcy, gospodarstwo wejdzie w jego skład. W przypadku częściowego pochodzenia środków z różnych majątków gospodarstwo rolne zostanie objęte odpowiednią wspólnością w częściach ułamkowych.

W przypadku, kiedy pomiędzy przekazującym a nabywcą zostanie zawarta umowa darowizny, jako umowa przenosząca własność gospodarstwa rolnego, wejdzie ono w skład majątku osobistego nabywcy, chyba że będzie inna wola przekazującego (art. 33 pkt 2 KRO). Przepis art. 32 pkt 2 KRO wyłączy zatem przepis art. 33 pkt 10 KRO.

W przypadku zawarcia umowy przekazania gospodarstwa, o której mowa w ustawie z dnia 26 kwietnia 2001 r. o rentach strukturalnych w rolnictwie, przynależność do majątków małżonków gospodarstwa będzie zależała od typu umowy cywilnoprawnej. Jeżeli będzie to darowizna, to gospodarstwo wejdzie w skład majątku osobistego nabywcy, jeżeli przekazujący nie postanowi inaczej (art. 33 pkt 2 KRO). W przypadku innych umów zarówno odpłatnych, jak i nieodpłatnych gospodarstwo wejdzie w skład majątku wspólnego na podstawie przepisów KRO (art. 31 – 33 KRO).

VIII. WNIOSKI

Ustawodawca po raz pierwszy wprowadził możliwość otrzymania przez rolników świadczeń emerytalno-rentowych w zamian za przekazanie gospodarstwa w ustawie z 1977 r. Podobnie jak w ustawie z 1982 r. zawarte zostały przepisy zezwalające na przekazanie gospodarstwa następcy oraz jego małżonkowi. W ustawie z 1990 r. i z 2001 r. o rentach strukturalnych w rol-

nictwie brak przepisów regulujących tę kwestię. Nie oznacza to jednak, że rolnik nie może przekazać gospodarstwa następcy pozostającemu w związku małżeńskim w ten sposób, ażeby gospodarstwo rolne weszło jedynie w skład majątku osobistego następcy. Przekazujący gospodarstwo może bowiem wybrać jako umowę przenoszącą własność – umowę darowizny, czego skutkiem będzie wejście gospodarstwa zgodnie z art. 33 pkt 2 KRO w skład majątku osobistego małżonka – następcy.

Należy stwierdzić, że umowa przekazania gospodarstwa rolnego zawarta na podstawie ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz o innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz.U. nr 32, poz. 140) nie jest umową darowizny, ale pozakodeksowym typem umowy nazwanej. Za stanowiskiem takim opowiada się w przeważającej części zarówno orzecznictwo, jak i doktryna.

Bardziej skomplikowana jest odpowiedź na pytanie o dopuszczalność stosowania analogii pomiędzy umową darowizny a umową przekazania gospodarstwa rolnego. Należy poczynić zastrzeżenie, że analogia ta dotyczy przynależności gospodarstwa otrzymanego przez małżonka – następcę pozostającego w ustroju ustawowym, czyli ustroju wspólności dorobku. Wydaje się, że stosowanie analogii jest w takim przypadku wykluczone. Po pierwsze, nie występuje luka w prawie, która jest warunkiem stosowania analogii. Ustawodawca kompleksowo uregulował problem przynależności przedmiotów majątkowych do majątków małżonków w ustroju ustawowym w przepisach KRO (art. 31-33 KRO). Zasady te mogą być jedynie „zmodyfikowane” przez przepis szczególny, a nie przez wolę stron, tym bardziej umowę zawartą między jednym z małżonków a osobą trzecią (w tym wypadku następcą i rolnikiem przekazującym gospodarstwo). Przepisy regulujące skład majątków małżonków w ustroju ustawowym mają bowiem charakter norm bezwzględnie obowiązujących (*ius cogens*). Za powyższym stanowiskiem przemawia także zakaz stosowania analogii jeżeli dany przepis ma charakter wyjątkowy. Nie ulega wątpliwości, że w wypadku ustroju ustawowego dominującą rolę odgrywa majątek wspólny małżonków. Art. 33 KRO zawierający zupełny katalog przedmiotów wchodzących w skład majątku osobistego małżonka, mający charakter wyjątku od zasady przynależności przedmiotów majątkowych do majątku wspólnego, nie może być wykładany w sposób rozszerzający.

Odpowiedź na pytanie, do jakiego z majątków małżonków należy gospodarstwo rolne przekazane na podstawie ustawy z 1977 r., uzależniona jest od wykładni przepisu art. 43 ust 1 ustawy, zgodnie z którym gospodarstwo rolne

może być przekazane tylko jednemu następcy, a jeżeli następca pozostaje w związku małżeńskim – także obojgu małżonków. Powstaje zatem wątpliwość, czy przepis ten „modyfikuje” ogólne reguły przynależności przedmiotów majątkowych do majątków małżonków w ustroju ustawowym, które wskazane są w KRO.

Za odpowiedzią pozytywną na powyższą wątpliwość przemawia zwłaszcza wykładnia funkcjonalna. Należy bowiem założyć racjonalność ustawodawcy, który wyraźnie rozróżnia dwie sytuacje; pierwsza z nich występuje wówczas, gdy rolnik przekazuje gospodarstwo jedynie następcy, a druga – kiedy przekazuje gospodarstwo obojgu małżonkom, przy czym następcą jest jeden z nich. Wykładnia gramatyczna wyraźnie wskazuje, że powyższy przepis nie odnosi się do sytuacji, kiedy następcami są oboje małżonkowie. Wówczas o przynależności gospodarstwa będą rozstrzygały ogólne reguły zawarte w KRO. Zgodnie z wykładnią gramatyczną przepisu art. 43 ust. 1 *in fine* w przypadku pozostawania następcy w związku małżeńskim gospodarstwo może być przekazane tylko jemu, a tym samym wejść w skład majątku osobistego następcy, albo też może być przekazane obojgu małżonkom i wejść co do zasady w skład majątku wspólnego. Powstaje pytanie, czy dopuszczalne jest zastrzeżenie przekazującego, że gospodarstwo wejdzie w skład majątków osobistych małżonków. Wydaje się, że nie ma przeszkód dla akceptacji takiego poglądu.

Stanowisko takie jest sprzeczne z poglądem zawartym w uzasadnieniu postanowienia z dnia 4 października 2001 r. (I CKN 402/00, OSNC 2002/6/79) oraz w uchwale SN składu 7 sędziów z 25 listopada 2005 r. (III CZP 59/05), zgodnie z którym gospodarstwo rolne wejdzie zawsze w skład majątku wspólnego, jeżeli nabywcą jest jeden z małżonków pozostających w ustroju ustawowym. Z brzmienia art. 43 ust. 1 przepisu ustawy z 1977 r. wyraźnie wynika, że ustawodawca odróżnia „następstwo” od „przekazania” gospodarstwa. „Przekazanie” gospodarstwa na rzecz obojga małżonków musi wywrzeć skutek w ich stosunkach majątkowych, albowiem umowa przekazania gospodarstwa ma charakter rozporządzający.

Za przedstawionym rozwiązaniem przemawia także wykładnia historyczna przepisów regulujących zaopatrzenie emerytalno-rentowe rolników. Przeciwnie stanowisko, zakładające „przymus” zaliczenia gospodarstwa do majątku wspólnego małżonków, można uznać za prowadzące do ograniczenia atrybutu prawa własności, jaki stanowi swoboda w jego dysponowaniu. *De lege lata* rolnik może w wykonaniu zobowiązującej umowy z następcą zawrzeć umowę darowizny, której skutkiem będzie wejście gospodarstwa w skład majątku osobistego następcy (art. 33 pkt 2 KRO). Na gruncie ustaw z 1977 i 1982 r.

przekazanie gospodarstwa mogło być dokonane jedynie przy wykorzystaniu umowy przekazania gospodarstwa rolnego, wykluczone było zatem zawarcie umowy darowizny pomiędzy przekazującym a następcą. Ustawodawca zawsze zatem uwzględniał wolę rolnika dotyczącą majątku małżeńskiego, do którego ma być przekazane gospodarstwo rolne. Stanowisko takie uwzględnia przy tym dotychczasową praktykę występującą w stosunkach wiejskich.

Oceniając przynależność do majątków małżonków gospodarstw rolnych przekazanych następcy w wykonaniu ustaw z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników i ustawy z dnia 26 kwietnia 2001 r. o rentach strukturalnych, należy stwierdzić, że decydujące znaczenie będzie odgrywał typ umowy cywilnoprawnej przenoszącej własność gospodarstwa rolnego. Jeżeli będzie to darowizna – to gospodarstwa, jeżeli darczyńca inaczej nie postanowi, wejdzie w skład majątku osobistego obdarowanego małżonka (art. 33 pkt 2 KRO). W przypadku innych umów cywilnoprawnych, np. umowy sprzedaży, o tym, czy gospodarstwo wejdzie w skład majątku osobistego, decydować będzie istnienie surogacji (art. 33 pkt 10 KRO). W przypadku wyłączenia możliwości surogacji gospodarstwo będzie stanowiło składnik majątku wspólnego małżonków.

THE RELATION OF AN ARABLE FARM TRANSFERRED
TO A SUCCESSOR TO THE PROPERTY OF SPOUSES

S u m m a r y

The article attempts to answer the question what kind of spousal property the transferred farm shall belong to, if the spouses have a joint property. Considerations contained in the article concern all legal acts that introduce the possibility of transferring a farm to a successor, beginning with the act of 27 October 1977 regulating pension provision and other benefits for farmers and their families (Journal of Laws No. 32, item 140), and ending with the structural pension for farmers act of 26 April 2001 (Journal of Laws, year 2001, no. 52, item 539). The author questions the view expressed in the decree made by 7 Supreme Court justices on 25 November 2005 (ref. no. III CZP 59/05) whereby it was decreed that by virtue of the law passed on 27 October 1977 an arable farm transferred to a successor constitutes part of the spousal joint property.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, przekazanie gospodarstwa rolnego następcy, stosunki majątkowe małżonków, skład majątków małżonków.

Key words: arable farm, transfer of a farm to a successor, property relations of spouses, composition of spousal property.